

Jordi Enjuanes Llop i Yanina Diaz Ortega

Una presó educadora

Històries, propostes i intervencions
per no tornar-hi

Col·lecció Horitzons

Títol: *Una presó educadora. Històries, propostes i intervencions per no tornar-hi*

Assessor editorial: Jaume Carbonell Sebarroja

En aquesta obra, s'han mantingut determinats vulgarismes i, en els textos en català, també castellanismes, a fi de respectar l'estil idiosincràtic del parlar de certs personatges i habitual en l'entorn de les presons.

Primera edició: octubre de 2022

© Jordi Enjuanes Llop i Yanina Diaz Ortega

© D'aquesta edició:

Ediciones OCTAEDRO, SL

Bailèn, 5, pral. – 08010 Barcelona

Tel.: 93 246 40 02

www.octaedro.com

octaedro@octaedro.com

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització del seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ISBN: 978-84-19312-92-1

Dipòsit legal: B 19843-2022

Disseny de la coberta: Tomàs Capdevila

Correcció: Xavier Torras

Realització i producció: Octaedro Editorial

Impressió: Ulzama

Imprès sobre paper ecològic

Imprès a la UE – *Printed in EU*

Índex

Pròleg. Alegria (<i>J. R. Amunt</i>)	9
Capítol 0. Emocions	17
Capítol 1. Ignorància	29
El sentit i el sentir de la pena	29
Diàleg amb els experts	38
Bones pràctiques	45
Més detalls i informació	46
Capítol 2. Dol	49
Entrada a un nou món	49
Diàleg amb els experts	57
Bones pràctiques	65
Més detalls i informació	67
Capítol 3. Esperança	71
De delinqüents i ciutadans	71
Diàleg amb els experts	80
Bones pràctiques	87
Més detalls i informació	88
Capítol 4. Compromís	91
Canviant formes de fer	91
Diàleg amb els experts	99
Bones pràctiques	105
Més detalls i informació	107

Capítol 5. Aferrament	109
Paraules i gestos que porten canvis	109
Diàleg amb els experts	118
Bones pràctiques	123
Més detalls i informació	124
Capítol 6. Coratge	127
El reconeixement del monstre intern	127
Diàleg amb els experts	136
Bones pràctiques	143
Més detalls i informació	144
Capítol 7. Solidaritat	147
Quan el desistiment ve de fora	147
Diàleg amb els experts	155
Bones pràctiques	161
Més detalls i informació	162
Capítol 8. Anhel i confusió	165
La sortida, tractament o llibertat	165
Diàleg amb els experts	173
Bones pràctiques	179
Més detalls i informació	180
Capítol final. Esperança	183
Epíleg. Llibertat (<i>Amand Calderó</i>)	189
Agraïments	195

Capítol 0.

Emocions

*Mi corazón que tiene
la forma gris de un patio
(Un patio donde giran
los hombres sin descanso)*

MARCOS ANA (2011),
Poemas de la prisión y la vida

Silenci, es tanquen les portes i un frec metàl·lic inunda les orelles davant una nova vida que caldrà viure: és l'entrada a presó. Al darrere queda un món ple de soroll i olors, i davant una porta que ens condueix cap a una nova realitat, un univers que ens és del tot desconegut. Una porta que mai abans no ha estat traspassada pels nostres pensaments, més enllà dels evocats pel cinema i les sèries. La presó es presenta amb la seva immensitat, desbordant de prejudicis, de dubtes, de pors, però, sobretot, d'oblit. L'intern, aquell que per primer cop entra dins aquest nou escenari, obre els ulls i mira arreu. No s'hi sent res, però el seu cor batega a mil i l'eixorda. Un vaivé d'emocions embriaga la persona que s'hi converteix en nou habitant. Unes emocions que no es controlen, però que hi són. Aquests dies, de ben segur, quedaran gravats a la memòria.

Murs enllà, un cop castigat, la societat ignora aquell que va fer mal, penjant-li només entrar-hi, això sí, la seva

etiqueta de «perillós» o «problemàtic». La presó, per bé que la seva missió no sigui altra que la rehabilitació, segueix sent un espai d'oblit, un castell que desterra de la comunitat els qui han gosat transgredir les normes socials. Reinserció i rebuig, dues cares en el mateix fer i que fan difícil la gestió. La comunitat, no tota, afortunadament, oblida qui som sense oblidar què hem fet, no pregunta el *perquè*, però sí que assenyala el *què*. I, enmig de tota aquesta pols entre el *dins* i el *fora*, d'aquesta lluita del *ser part* o *deixar de ser-ne*, el treball dels professionals penitenciaris es presenta carregat d'una immensa responsabilitat en aquest procés de transformació. Entre aquests, els i les educadores socials són la palanca de canvi i bastó de suport sobre el qual recolzar-se en el llarg camí de la presó. La seva feina no és sinó acompanyar en el procés de transformació. Són, som els tutors, els guies, aquells que, de forma conjunta amb l'intern, motivem, promovem canvis i avancem, no sempre amb pas ferm, cap a processos d'inclusió. Els programes de tractament, les tutories, l'animació sociocultural i els espais participatius són les nostres eines. Però no som els únics que participem en aquest procés. Els funcionaris, amb la mirada atenta en la seguretat i en el que passa cada dia, són els ulls i l'altaveu, però alhora agents educadors i de canvi essencials, ja que comparteixen cada dia, cada alegria i tristor amb els interns. L'equip de tractament, psicòlegs, treballadors socials i juristes completen el que serà aquest motor de transformació. I, juntament amb ells, una munió d'altres professionals, voluntaris, col·laboradors... complementen aquest sofisticat entramat d'agents i disciplines de què es compon l'execució penal. Perquè la presó, i encara més la presó educadora en la qual treballem, per molt que des de fora es vegi diferent,

és això, treball per possibilitar un vincle que afavoreixi un procés d'inclusió amb garanties.

Aquest llibre està dedicat a ells, els interns, que són part fonamental de la nostra feina i que formen també part de la nostra actuació; i a vosaltres, els lectors, els que voleu descobrir un món no sempre transparent, i a vosaltres, lectors també, que ja el coneixeu i que el voleu redescobrir. Perquè entengueu que els murs de la presó no poden ser els murs que envolten el castell de l'oblit. La presó és i forma part de la comunitat, no en va hi té dins seu ciutadans, i per això la seva funció és la de reclamar un lloc en la comunitat, un espai en el procés de socialització i sociabilització dels individus, un territori de segones oportunitat i no de marginació. Només així serem capaços de fer de les presons indrets realment educadors i útils per a la nostra comunitat. El llibre que teniu a les mans és un diàleg amb els lectors sobre la importància d'una presó educadora. Una presó educadora que no és un ideal, sinó una realitat. Partim d'una experiència vertadera, tangible i mesurable, la del centre penitenciari on treballem, el Centre Penitenciari Lledoners, a l'avantguarda pel que fa a entendre que les presons són espais educadors. Però no és un cas únic, a Catalunya trobem altres centres similars, i també a l'Estat espanyol. Presons com ara el CP Villabona, el CP de Jaén, el CP de Mansilla de las Mulas, per exemple, proposen metodologies de treball innovadores i amb resultats més que satisfactoris. Un centre penitenciari no pot ser càstig i oblit, perquè d'aquí no poden sortir conductes integradores. Ha de ser reflexió, motivació pel canvi, i tot dins una comunitat que acull i acompanya.

La presó ha estat, des de sempre, una de les estructures cabdals de poder i control social formal. En els seus inicis, les masmorres i els espais insalubres, que tantes vegades

ens han mostrat a les pel·lícules o a les sèries, especialment en l'edat medieval, eren espais de retenció i custòdia, a més de suplici. Però, igual com passa amb els codis de conducta, també la presó ha anat variant en la seva forma de veure i concebre el procés de privació de llibertat. Al llarg de la història han estat molts els estils i les formes de càstig, i totes han tingut en la institució penitenciària el seu màxim exponent. Des de lloc de tancament i vigilància fins a la consideració de la presó com a institució educadora, en la línia de l'actual model de participació i convivència que impulsa el Departament de Justícia a Catalunya, han estat moltes les teories i usos que s'hi han anat donant.

En tot aquest trajecte de canvis i construcció d'idees, cal qualificar el moviment il·lustrat, en ple segle XVIII, com un dels moments històrics de més impacte i rellevància en el canvi de concepció de la finalitat dels centres penitenciaris. Aporta llums a la foscor de les masmorres, però és cert que, si bé les seves propostes són la base dels models penitenciaris actuals, mantenen certa idea del suplici i del càstig com a indispensable en el procés de canvi. Un dels autors més significatius és Cesare Beccaria, centrat en la necessitat d'un canvi en els processos d'imposició de la pena. En el seu llibre *Dei delitti e delle pene*, mostra la necessitat d'un sistema més garantista i més humà, posant el focus en fase processal que en la mateixa execució, a la qual atén poc en el seu tractat. Però serà Jeremy Bentham qui, amb la construcció del panòptic, posi l'èmfasi en l'execució de la pena i faci una proposta de model penitenciar. El panòptic és un espai d'introspecció que cerca un determinat procés de canvi a través d'una constant supervisió i control de l'individu. Aquest model penitenciar, precursor del moviment orwell·lià del gran germà, aporta certa dosi de distopia, ja que el canvi

se centra a provocar el comportament desitjat pel vigilant, i no el desitjat per la persona. L'observació del *gran germà* (Benthan no li dona aquest nom) busca, precisament, evitar que la persona s'escapi de la norma.

Tots dos defensen que la norma és necessària, sense qüestionar si aquesta és justa o no per a tots els ciutadans de la comunitat. Però ambdós entenen que aquesta norma s'ha d'imposar de forma més humana. En tot cas, la història ha anat evolucionant en les seves actuacions i la manera d'entendre el tractament de la transgressió també ha avançat. Hem passat de concebre el delicte com una ofensa al rei a ser un acte dolós de l'individu, per, ja en ple segle xx, veure el transgressor com un malalt que necessita suport mèdic i psicològic especialitzat. No serà fins a mitjan segle xx que s'hi incorporaran les idees sistèmiques, conscienciadores i comunitàries, en incorporar a la presó un complex entramat d'accions que transcendeixen el mateix càstig, però que, al cap i a la fi, persegueixen l'objectiu de transformar el delinqüent en ciutadà, evitant, així, la reiteració delictiva. Ja en el nostre segle, són força diverses les mirades sobre la presó i l'execució penal, des dels qui defensen que és imprescindible abolir la institució penitenciària fins a aquells que pensen que el càstig és necessari, passant per la inevitable implementació de models restauratius i educadors. El llibre que tens a les mans no va d'això. Va d'educar i de com es pot aconseguir en un entorn hostil i complex. Partim d'una realitat, l'existència de les presons, i desenvolupem una necessitat, la d'educar, la de promoure canvis en aquells que han comès un delicte. Però sí que compartim amb Loïc Wacquant, Angela Davis, Nils Christie, Josep Cid i tants altres autors que la presó s'ha de reinventar, ha de canviar, ha d'estimular, encara més, intervencions clarament educadores i en comunitat.

En aquest punt, ens posem a mirar la presó del segle XXI. Ens centrarem en l'aquí i l'ara. Un aquí i un ara que són fills d'un camí fet, però que representen el primer pas del que ha de venir. La història de l'execució penal no és el joc de les cadires en què, a través del so de la música, es van eliminant les teories menys vàlides quan aquesta s'atura, sinó que és, més aviat, un joc de construcció on s'apilen i conviuen formes distintes de veure i entendre la presó, però que van encaixant fins a construir estructures d'alta complexitat. I serà aquest encaix el que atorgarà riquesa a les mirades i a les finalitats de la pena.

Concepció Arenal, una de les dones més influents en la lluita per la transformació de les presons, va exercir com a visitadora de presons, figura ja extinta, a les darreries del segle XIX. Defensava la idea que, com més escoles s'obrissin, més presons es tancarrien. Però aquesta obertura d'escoles no només s'ha de donar en la comunitat, educant en valors i facilitant processos de prevenció universal, sinó que també s'ha de donar a l'interior de les mateixes presons. La primera escola que s'ha d'obrir és la presó en si, és a dir, transformar aquest espai de retribució i càstig en un espai educador i transmissor de valors prosocials. Una escola, la penitenciària, que centri l'acció en l'empoderament de l'intern, en l'acompanyament i la construcció d'una identitat prosocial i, encara més, en la promoció de valors socials adequats per viure en comunitat. Passar de la presó com a escola i planter de delinqüència a la presó com a espai de construcció de ciutadania activa i compromesa, com a espai educador d'aprenentatge, és el que ens portarà a la construcció de comunitats més cohesionades i justes. Així doncs, el petit tall de presó que hem condensat en aquest llibre no és el d'un indret de puniment i suplici, sinó que és un espai en

què, partint de la idea que s'ha imposat una pena arran de la transgressió d'una norma, l'execució de la pena ha de ser pensada i elaborada com un espai de coconstrucció identitària que faciliti el retorn a la comunitat amb garanties, una idea que és real, i que vivim en el nostre dia a dia. De ben segur que, si mirem les nostres presons, no totes responen a aquest ideal, però no és menys cert que el llibre vol exposar, des de la plataforma i l'altaveu que se'ns brinda, quin és el present i el futur de les presons. Res del que diem està ni tan sols en el terreny del desig, sinó que tot el que hi llegireu està extret de la realitat.

I, com passa en la formació de la presó moderna, els autors són conseqüència de la seva pròpia història. La Yanina és educadora social i antropòloga, combina la pràctica en execució penal, amb més de tretze anys d'experiència com a educadora en un centre penitenciari, amb la docència universitària a la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya, alhora que és consultora a la Universitat Oberta de Catalunya. En Jordi és educador social, treballador social i doctor en Educació. La seva tesi versa sobre la importància i la configuració dels models penitenciaris educadors. També combina la pràctica en execució penal, amb gairebé dues dècades d'experiència com a educador social en l'àmbit de la justícia juvenil i les presons d'adults, amb la docència universitària a la Universitat Ramon Llull, i és consultor a la Universitat Oberta de Catalunya. Per a tots dos, la reflexió teòrica ha de ser indestriable de la pràctica, ja que entenem que els models socials han de ser aplicables i no han de ser mers tractats teòrics. Conseqüentment, el canvi de tendència en el fer penitenciari requereix també diàleg i treball comú entre la pràctica i l'acadèmia. I és arran d'aquestes reflexions, d'aquesta inquietud i de la urgència de consolidar un can-

vi en el sistema d'execució penal a Catalunya, que neix aquest llibre. Vol ser un tractat d'experiències pràctiques, de vivències, de mirades des del jo, on totes elles dialoguin amb els aprenentatges teòrics. Una obra que ens ajudi a reflexionar sobre la pràctica, l'acció, l'actuació de l'educador i de l'educadora social en els centres penitenciaris catalans. Per això, hem comptat, a través de l'experiència d'anys com a educadors socials, amb la veu d'interns, professionals i col·laboradors que ens permetin d'entendre que els espais penitenciaris també són i han de ser espais d'educació ciutadana i, per tant, espais preeminentment educadors. No és un llibre restringit a professionals que treballen en presons, sinó que s'adreça a tots aquells i aquelles que apostem perquè l'execució de la condemna representi una oportunitat per al canvi.

El llibre que esteu encetant es compon d'un pròleg, deu capítols, més aquest inicial, i un epíleg de tancament, en el qual es condensa el sentit i la pràctica de l'educació social a les presons. La nostra actuació ha de ser educadora, raó per la qual us presentem els capítols des de l'emoció que es tradueix en un fer, en un comportament que ens guia com a professionals. La nostra pràctica i coneixement és la conjunció del saber propi de la professió amb la relació emocional que establím en la nostra relació professional. Som conscients que el vincle amb els altres ens genera determinats sentiments que ens predisposen en la nostra manera d'actuar. Per això, en el llibre volem lligar el saber que ens aporten els acadèmics amb les emocions que els interns i professionals poden sentir en cada moment. El procés de canvi passa per la necessitat que la persona percebi l'entorn en què està com a pròxim i d'ajuda, en comptes de com a hostil i distant. En l'imaginari social, la presó segueix sent un espai fosc i trist on el comte de Mon-

tecristo treballa la seva fuga, o on John Coffey juga amb el seu ratolí a la milla verda, o aquell indret hostil i perillós des d'on Matthew Poncelet es prepara per morir. Però la presó és quelcom diferent, és, i ha de ser, un espai de canvi educatiu, en què l'acompanyament i el suport facin possibles canvis reals i afavoreixin el procés de desistiment.

Per aquest motiu, la confiança i l'esperança cap a una nova forma de fer i de ser ha de ser la guia de les accions dels interns. L'educació és, sobretot, l'acte d'acompanyar en el reconeixement de les emocions que es transformen en comportaments adequats i, per a això, el vincle emocional serà crucial. Amb aquest provoquem canvis, i amb aquests canvis generem noves emocions positives que ens ajuden a seguir avançant. Philippe Meirieu ens explica al seu llibre *Frankenstein educador* que la persona canvia si vol, però no hem de menysprear l'immens poder que té la pedagogia a l'hora de provocar canvis. Uns canvis que comporten prescindir de la pròpia subjectivitat i fixar-nos en la de l'altre, en com llegeix, entén i aprehèn el que està succeint al seu voltant. I en aquest volum ho trobarem, tot això, i no tant les tècniques, els models o les teories més en voga en execució penal, tot i que algunes les anirem esmentant; el que farem serà compartir, observar i mirar com les accions educatives produeixen canvis en la pròpia vida i permeten d'incorporar-hi nous valors i identitats. És el compromís del professional, aportar tot aquest coneixement, perquè, seguint Meirieu, sigui el mateix intern qui decideixi, en un moment o lloc concret, si aplica o el descarta. No controlem què farà l'altre, però sí que podem controlar què fem nosaltres. Perquè el procés de reinserció social és una amalgama de relacions, de construcció identitària, de valors encontres i d'emocions que ens porten a voler, o no, canviar. I és en aquest punt on

l'educació social, sense desdenyar l'indispensable suport de la resta dels professionals, té molt a dir.

Així, l'obra l'hem concebuda com un recull de capítols-emoció des dels quals anirem detallant el quefer diari. Cadascun dels capítols tindrà tres parts diferenciades que es complementen entre elles. Primerament, explicarem petits fragments de la història real d'aquells que, al llarg del fer diari, ens han cedit les seves vivències per escriure el llibre. Interns amb experiències d'èxit o de continus fracassos, professionals amb vocació de canvi, col·laboradors abnegats que ens han ofert la veu i part de la seva vida en format d'experiència vital per il·lustrar cadascun dels capítols del llibre. Els fragments retraten vivències i situacions reals viscudes pels autors i que hem evocat al llibre, sempre preservant l'anonimat de les persones que hi apareixen, motiu pel qual els noms que surten són ficticis. Però és gràcies a ells que aquest llibre és una realitat. Després d'escoltar-los, donarem veu a l'acadèmia, als teòrics, que ens ajudaran a comprendre el fenomen descrit. No pretenem que sigui un tractat academicista, per la qual cosa el diàleg serà fluid, ràpid, alhora que concret i rigorós, però sí que pensem que les accions s'han de poder explicar i emmarcar teòricament, i aquesta és la intenció. Finalment, no volem acabar els capítols sense descobrir i descriure una bona pràctica sobre el tema tractat que s'estigui duent a terme en execució penal. Unes bones pràctiques que no només tindran lloc murs endins dels centres penitenciaris, sinó que, a voltes, mirarem enfora, ja que, com hem dit, la presó i la seva acció no acaba a l'interior sinó que necessita i es nodreix, a la vegada, de pràctiques i processos que s'esdevenen a l'exterior. La reinserció no és possible exclusivament en privació de llibertat, ningú no pot ser ciutadà fora de la comunitat, però de vegades cal

suspendre la llibertat, cal treballar, cal que s'assimilin els errors per tal de facilitar processos de reinserció i d'assegurar una correcta inclusió social. La presó no és mai la solució, però, massa ocasions, més dels que caldria, és el camí que hi porta.

Confiem que aquest llibre que tot just acabeu d'obrir sigui del vostre interès i us pugui atrapar. En qualsevol cas, com passa sovint, l'actuació educadora és multicausal i el fet descrit no basta per il·lustrar la pràctica penitenciària. És per això que al final de cada capítol-emoció trobareu uns codis QR que us permetran de concretar, ampliar i conèixer una mica millor el tema tractat. Us convidem a donar-hi un cop d'ull, tot creant una xarxa de coneixement que vagi més enllà de les fronteres d'aquests fulls de paper.

Volem que gaudiu, us emocioneu i aprengueu tant com ho hem fet nosaltres en el moment d'escriure'l. A més, el llibre és l'excusa per construir comunitat. Així doncs, si ens voleu dir res, ampliar propostes, matisar idees o compartir inquietuds, us animem a escriure'ns. De ben segur que ens ajudareu a aprendre i millorar, i, qui sap, a escriure'n un segon volum.

Podeu escriure els vostres comentaris del llibre a:

unapresoeducadora@gmail.com

I, des de la nostra consciència de construir comunitat, hem proposat que el 50 % dels beneficis que generi als autors la venda del llibre anirà a entitats que treballen en execució penal. Els projectes socials són essencials en la pràctica educativa i de reinserció, i és per això que creiem que tot suport és necessari. Així doncs, aquest llibre que

tens a les mans contribueix a millorar la qualitat de la intervenció i del procés de reinserció.

Els projectes escollits per ser destinataris dels diners són:

- **Associació Al Perro Verde:** associació que, mitjançant la teràpia assistida amb animals, treballa la gestió de les emocions especialment amb persones amb greus problemes de relació. El treball del vincle persona-animal s'exporta posteriorment cap al vincle persona-persona. La tasca que fan a l'entitat és doble: per un costat, treballen amb animals de carrer i els posen en relació amb col·lectius silenciats de la societat; per un altre, treballen amb persones excloses i els incorporen al circuit social a través sortides professionalitzadores.
- **Entitat Justícia i Pau:** entitat social que aposta pel procés d'acompanyament en la transició cap a la llibertat, sobretot a través del seu projecte «Suport», un programa que acompanya persones amb un risc alt de reincidència en el retorn a la comunitat per mitjà d'un suport personalitzat i de l'acció de voluntaris socials. Aquest projecte posa l'accent en aquelles persones amb un risc més elevat de no saber viure en comunitat, oferint-los una guia i un acompanyament que els permeti tornar a vincular-se amb els serveis de la comunitat.

Gràcies per triar aquest llibre i benvinguts a un món no sempre transparent, al qual volem aportar un xic de llum.

Agraïments

Són moltes les persones que, en un moment o altre, han deixat empremta en aquest llibre. Per tant, aquest és un text compartit amb moltes persones que pretén ser una obra coral, i així s'ha pensat des del seu inici. Mentre escrivíem el llibre, s'hi han anat sumant veus que, des dels records, les vivències i les experiències, han donat sentit a allò que dèiem. A totes i a tots ells, a aquells que ens heu ajudat a aprendre com a educadors socials, gràcies, moltes gràcies!

Però, en concret, i tot i córrer el risc deixar-nos noms, sí que volem fer un esment especial d'aquells que ens han marcat de forma significativa en el nostre fer i als quals els ho volem agrair:

A la Nia, motor de vida i que, entre les rialles i els plors, ha vist créixer aquest llibre i ens ha donat força per seguir.

A l'Arita, la Joana, el Tomàs, la Carme, el Carlos i la Sandra. Heu estat al nostre costat sempre, i això és d'agrair. Ens heu sentit explicar mil vegades el que ara descrivim al llibre. Gràcies per la paciència.

Al Paco, per fer-nos descobrir que l'atreviment i la gosa-dia fan possible la transformació de les presons en espais educadors. Tu has estat camí i llum.

A la Paula, per aportar mètode i seny en l'actuació penitenciària. Calen persones valentes com tu per liderar projectes innovadors. Hem après molt amb tu i ho seguim fent.

A la Susana, per dur l'essència de l'educació social a la gestió dels centres i fer-ho tan bé. Per fer-nos veure que la inconsciència planificada té fruits positius.

Al Jesús, autor del pròleg, per reviure aquests moments complexos i confiar, una vegada més, en nosaltres, així com a tots els protagonistes dels capítols. Però, especialment, gràcies a tants i tants interns anònims que han passat per les presons catalanes, amb qui aprenem cada dia.

A l'Amand, pel seu epíleg i per demostrar valentia en l'impuls de models penitenciaris educadors. No ha estat una tasca fàcil, però és ja una realitat que segueix el seu camí.

A la Núria, per pensar sempre a donar oportunitats als seus alumnes, gràcies per pensar en nosaltres.

A en Jaume, per acompanyar-nos en aquesta aventura de crear un llibre.

A tots els que van començar, allà cap al 2008, al MR6 del CP Lledoners, vosaltres vàreu ser la petita esclatxa per on s'escolen les idees educadores que ara són realitat en molts altres mòduls, en molts altres centres.

A les educadores i educadors socials de les presons catalanes, per fer tan bé la vostra feina, mai no defalliu. Acompanyar i transformar han de ser els fonaments del nostre treball.

A tots els i les companyes de rehabilitació i interior, per la vostra feina anònima del dia a dia.

A tots els que no creieu en aquesta mirada, aquells que penseu que les presons no poden educar, ja que vosaltres ens doneu força per continuar explicant i argumentant, amb fets, estudis i llibres com aquest, que sí que és possible una altra manera de fer.

I a totes i tots els que llegiu el llibre, esperant i desitjant que us emocioneu amb aquesta mirada educadora, humana i comunitària. Construïm, entre tots, una nova forma de fer societat.

Si voleu més informació o
adquirir el llibre adreceu-vos a:

octaedro.com - octaedro.cat